

QADIMGI RIM VA YUNONISTONNING TA'LIM -TARBIYA MAKTABLARI

Eshmurodova Gulbahor Xushmurodovna

Qarshi davlat universiteti Pedagogika kafedrasi dosent v/b, Pegagogika fanlari nomzodi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6981547>

Annotatsiya. Mazkur maqolada Yevropa ta'lim tizimi, hamda qadimgi Rim va Yunonistonning ta'lim - tarbiya maktablarining rivojlanish bosqichlari xususida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: ta'lim- tarbiya maktablari, pedagogika, sivilizatsiya, feodallar, monastir maktablari, ritsar tarbiyasi.

ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ШКОЛЫ ДРЕВНЕГО РИМА И ГРЕЦИИ

Аннотация. В данной статье рассматривается европейская система образования и этапы развития образовательных школ Древнего Рима и Греции.

Ключевые слова: воспитательные школы, педагогика, цивилизация, феодалы, монастырские школы, рыцарское образование.

EDUCATIONAL SCHOOLS OF ANCIENT ROME AND GREECE

Abstract. This article discusses the European education system and the stages of development of educational schools in Ancient Rome and Greece.

Keywords: educational schools, pedagogy, civilization, feudal lords, monastic schools, knightly education.

KIRISH

Zamonaviy Yevropa ta'lim tizimining kelib chiqishi klassik davrga borib taqaladi. Qadimgi Yunonistonda ildiz otgan bo'lsa-da, uning keng geografik kengayishi (Yevropa qit'asi, Shimoliy Afrika, yaqin Sharq) Rim imperiyasi bilan bog'liq. Aynan shu davrda klassik qadimiy ta'lim o'zining mustahkamligiga erishdi va pedagogikaning keyingi rivojlanishiga ta'sirini belgilab, keyingi avlodlarga 20-asrgacha maktablarda hukmronlik qilgan ta'lim modelini taklif qildi.

TADQIQOT MATERIALLARI VA METODOLOGIYASI

Rimliklar ta'limining rivojlanishining batafsil tasviri shveysariyalik tadqiqotchi J. Paroz (oddiy maktab o'quvchilariga rahbarlik qilish uchun ta'limning umumiy tarixi), nemis olimlari S. Shmidt (Charlz Shmidtning "Pedagogika tarixi", "Dunyo-tarixiy rivojlanish va xalqlarning madaniy hayoti bilan organik aloqada" va T. Zigler "Pedagogika tarixi" asarlari sahifalarida keltirilgan. Ushbu mualliflar tasvirlangan maktab ta'limi rimliklarning umumiy madaniy va ijtimoiy rivojlanishi doirasida (yoki umuman qadimiy) sivilizatsiya ular o'quv kurslarining mazmuniga hissa qo'shgan omillarni aniqladilar, maktab bosqichiga (boshlang'ich, o'rta, yuqori) qarab o'quv jarayonining xususiyatlarini aniqladilar va Rim mutafakkirlarining pedagogik qarashlarini tahlil qildilar.

Fransuz tarixchisi P. Giro (rimliklarning shaxsiy va ijtimoiy hayoti) va ukrainalik O. Gordievich (imperatorlar davrida Rimda Oliy ma'lumot) asarlari diqqatga sazovordir, ular turli xil, shu jumladan majoziy manbalar asosida Rim maktabining ba'zi jihatlarini qamrab oladi (Gordievich, 1894; Giro, 1899).

Yigirmanchi asrning tarixshunosligida L.Vinnichuk "Qadimgi Yunoniston va Rimning odamlari, axloqi va urf-odatlarini" va G.Jurakovskiyning "Qadimgi pedagogika tarixiga oid insholar" asarlarini ajratib ko'rsatish mumkin. Olimlar har bir ta'lim bosqichini tashkil etishning

o'ziga xos xususiyatlarini tavsifladilar, yunon ta'lim tizimining Rim tizimiga ta'sirini o'rganib chiqdilar va Kato Elder, Tsitseron, Kvintillan, Seneka va Rim pedagogik fikrining boshqa vakillarining pedagogik fikrlarini tahlil qildilar, maktab ta'limini tashkil etishning o'ziga xos xususiyatlarini aniqladilar va Respublika davrida ta'limga yondashuvning amaliyligini ta'kidladilar.

Zamonaviy nazariy pedagogikaning dolzarb masalalari Rim ta'limining rivojlanishini yangilangan baholash, uning davri uchun talab qilinadigan innovatsion va tarkibiy qismlarni aniqlashtirish, ta'limning keyingi rivojlanishiga ta'sirini aniqlagan va bugungi kunda ham zamonaviy maktablarda qo'llanilayotgan o'qitish usullari va usullarini ta'kidlash zarurligini belgilaydi.

TADQIQOT NATIJALARI

Yunoniston uncha katta bo'lmagan bir qancha quldorlik davlatlaridan iborat mamlakat bo'lgan. Uning eng katta shaharlaridan Lakoniya (poytaxti Sparta) va Attika (poytaxti Afina) ayniqsa madaniyat markazi bo'lishi bilan o'ta mo'tabar edi. Bu shaharlarning har qaysisida tarbiyaning boshqa mamlakatlardan farqli alohida tizimi vujudga keldi. Va bu tarbiya tizimi shaharlar nomi bilan yuritilib, «Sparta» va «Afina» usulidagi tarbiya deb yuritiladigan bo'ldi. Har ikkala shaharning iqtisodiy va siyosiy taraqqiyotidagi ba'zi bir xususiyatlar hamda madaniyat darajasi turlicha bo'lganligi uchun har ikki tizim bir-biridan tubdan farq qilar edi. Ammo ikkala davlatda ham quldorlik tizimi hukmron edi. Shuning uchun ham bu davlatlarda ijtimoiy tarbiya tizimi quldorlarning bolalari manfaatini ko'zlar edi.

Yunonistonda qullarni «gapiradigan ish quroli» deb hisoblar edilar. Chunki qullar barcha mamlakatlardagi kabi oddiy insoniy huquqlardan ham mahrum edilar. Lakoniya(Sparta) Peloponesning sharqi-janubiy qismidagi yerlarga joylashgan davlat bo'lib, bu viloyatlar sohilida kemalar to'xtaydigan gavanlar yo'q edi. Mamlakatda quldorlar mehnatiga asoslangan dehqonchilik hukmron edi. Soni unchalik ko'p bo'lmagan yarim ozod va to'la huquqli bo'lmagan aholisining ko'pchiligi hunarmand edi. 9000 oiladan iborat bo'lgan quldorlar 250000dan ko'proq aholiga hukmdorlik qilar edilar. Spartada qullar shafqatsiz ta'qib ostiga olinar edilar. Shu sababli ular tez-tez qo'zg'olon ko'tarib turar edilar. Bunday hol esa ularni uyushqoq bo'lib yashashga, hamisha harbiy tayyorgarlikda bo'lishga da'vat etardi. Tarbiya ishlari esa davlat ixtiyorida bo'lib, uning asosiy maqsadi spartaliklarning bolalarini baquvvat, jismonan sog'lom, bardoshli, chiniqqan jangchilar qilib tarbiyalashdan iborat bo'lish bilan birga bo'lajak quldorlarni ham tarbiyalashni nazarda tutar edi.

Spartaliklarning bolalari 7 yoshgacha uyda yashar, keyin «**agella**» deb ataluvchi alohida davlat tomonidan tashkil etilgan tarbiya muassasiga joylashtirilar va 18 yoshga yetguncha ularga ana shu muassasalarda ta'lim-tarbiya berilar edi. Bu muassasalarning rahbarlari davlat tomonidan obro'li, taniqli kishilardan tayin qilinadi. Bunday kishilar «**pedonom**» deb atalib, butun tarbiyaviy ishga rahbarlik qilar edi. Ayniqsa, o'smirlar tarbiyasiga alohida e'tibor berilar edi. Ular jismoniy sog'lom bo'lishi uchun turli mashqlar bilan chiniqtirilar, sovuqqa, ochlikka va chanqoqlikka chidashga, og'riqqa bardosh berishga ham o'rgatib borilar edi. Bu bilan yosh spartaliklarni yugurishdan, sakrashdan, disk va nayza ota bilishdan, kurashish va qo'l bilan jang qilish usullaridan saboq berilardi. Shuningdek, harbiy tushdagi maxsus o'yinlar ham o'rgatilardi. Spartaning kelajak vosrilari jismoniy baquvvat, hech narsadan qo'rqmaydigan, botir jangchi, o'z vatanini, xalqini har qanday ofatdan qimoya qila oladigan bo'lib etishardi.

Qadimgi Gretsiyadagi tarbiyaviy ishlar shunisi bilan o'ziga xos ediki, unda bolani nafaqat jismoniy chiniqtirishgina emas, balki ma'naviy tomondan ham barkamol bo'lishi nazarda tutilardi. Unda asosan bolalarga musiqa, ashula va diniy raqslar ham o'rgatilgan. Bu mashg'ulotlarning mazmuni jangovar hamda harbiy tusda bo'lgan.

Qadimgi grek tarixchisi, faylasuf olimi Plutarx Sparta maktablaridagi ta'lim-tarbiya haqida gapirib shunday deydi: «O'qish va yozish-bolalarga faqat ularning eng zaruri o'rgatilardi, tarbiyaning qolgan qismi esa bitta maqsad: hech so'zsiz itoat qildirishni, chidamli bo'lishni va yengish ilmini o'rgatishni ko'zda tutadi».

Spartada olib boriladigan ta'lim-tarbiyaning yana bir muhim vazifasi yoshlarni qullarga nisbatan shafqatsiz, ularni mensimaydigan qilib tarbiyalashdan iborat edi. Shu maqsadda yoshlar «**Kreptiyalarda**», ya'ni kechalari qullarni tutish mashqlarida qatnashtirilar edi, bunday mashqlarda yosh spartaliklar otryadlari shaharning biror mahallasini yoki shahar tashqarisidagi nohiyani qurshab olib, shubhali bo'lib ko'ringan har qanday ilotni (qulni) o'ldirar edilar.

Yoshlarga axloqiy tarbiya berishda davlat rahbarlari maxsus suhbatlar o'tkazib, shu yo'l bilan ularga axloqiy va siyosiy tarbiya berar edilar. Bu suhbatlarning asosiy mazmuni vatan dushmanlari bilan kurashda ota-bobolarning ko'rsatgan mardligi va jasurligi haqida gapirib berish, qaxramonlar haqida hikoya qilishdan iborat edi. Bu bilan ular, bolalarda o'z vataniga, xalqiga va ota-bobolariga hamda ularning merosiga katta hurmat hissini tarbiyalashgan. Shuningdek, bolalarni savol-javob jarayonida aniq, qisqa va lo'nda qilib javob qilishga o'rgatib borilgan.

Sparta ta'lim-tarbiya tizimida bola 18-20 yoshga yetganda maxsus «**efebalar**» (efebalar qadimgi Yunonistonda balog'atga yetgan o'spirinlar) guruhiga o'tkazilgan va harbiy xizmatni o'taganlar.

Spartada qizlar tarbiyasiga ham alohida e'tibor berilgan, ya'ni ular ham harbiy va jismoniy tarbiya malakalari bilan qurollantirilib borilgan. Bundan maqsad erkak qullar qo'zg'olonini bostirmoq uchun uchurushga ketgan vaqtlarida qizlar, ayollar shaharni, uy-joyini qo'riqlash maqsadida qurollanib, qo'riqchilik vazifasini o'tar, qullarni esa itoat saqlashini ta'minlar edilar.

Qadimgi Gretsiyaning ikkinchi bosh shaharlaridan biri Afinada esa hayot, tartib, intizom, maktab tizimi va undagi ta'lim-tarbiya spartanikidan butunlay farq qilar edi. Chunki Afinadagi iqtisodiy hayot Spartadagi singari cheklanib qo'yilgan emas edi. qullar xususiy mulk hisoblanar edi.

Afinada eramizdan avvalgi V-IV asrlarda madaniyat barq urib o'sdi. Dunyoqarashning keyingi hamma turlari Grek falsafasining xilma-xil shakllarida kurtak holda namoyon bo'ldi. Ayniqsa, tibbiyot ilmi, matematika, tarix, san'at, ajoyib grek me'morchiligi va haykaltaroshligi taraqqiy qildi.

Afinada eng ko'rkam va barkamol inson deb ham jismoniy, ham ma'naviy jihatdan yetuk kishini o'zlarining «ideali» deb hisoblar edilar. Tarbiya jarayonida aqliy, axloqiy, estetik va jismoniy tarbiya uyg'unlashgan holda olib borilar edi. Lekin shuni ta'kidlash kerakki, bu ideal faqatgina ijtimoiy yuqori tabaqali quldorlarga xos edi. Jismoniy mehnat esa faqat qullarning qismati deb hisoblanar edi. Ammo tabaqalanish natijasida quldorlik jamiyatining o'zida ancha kambag'al, ya'ni erkin oiladan tug'ilgan va qullikdan ozod etilgan kishilarning kattagina guruhi ajralib chiqdi, ular hunarmandchilik bilan shug'ullanar edilar. Boy quldorlar esa ularga nafrat ko'zi bilan qarar edilar.

G'arbiy Yevropada quldorlik jamiyatining o'rmini olgan feodalizm V asrda paydo bo'lib, to XVIII asrlargacha davom etdi. O'sha davrda hamma ta'lim-tarbiya ishlari ruhoniylar qo'lida qurol bo'lib, batamom diniy ruh va xurofot bilan sug'orilar edi. O'rta asr G'arbiy Yevropa mamlakatlarida ikki guruhga bo'lingan va etti fanni o'z ichiga olgan ta'lim dasturi vujudga keltirildi. Birinchi guruh uchta fandan iborat edi, shu sababdan unga lotincha «**trivium**» nomi berildi. Bunga lotin tili, ritorika va dialektika kirar edi. Ikkinchi guruh to'rt fandan iborat bo'lgani uchun uni lotincha «**kvadrivium**» deyiladi. Unga arifmetika, geometriya, astronomiya va musiqa kirar edi. hammasi bo'lib bu ettita fanni «**etti erkin san'at**» deb atash rasm bo'lib qoldi.

Mazkur o'quv fanlari qadimgi Yunoniston ta'lim tizimidan olingan edi, biroq o'rta asrlarda ularga diniy mazmun berilib, hammasi ramz bilan diniy ma'noda tushunilar edi: grammatikani o'rganishdan maqsad - muqaddas diniy kitoblarni o'qishni bilib olish; ritorika (notiqlik san'ati nazariyasi)ni o'rganishdan maqsad - va'zxonlik qilish, xutba o'qish san'atini egallab olish; musiqa deyilganda esa diniy musiqa nazarda tutilardi (katolik cherkovida ibodat vaqtida organ musiqa asbobi chalinadi va diniy ashulalar aytiladi).

Hamma fanlarning toji deb - **teologiya** hisoblanar edi. O'rta asrlarda beriladigan ta'lim dasturi cherkov maktablari orqali amalga oshirilardi. Cherkov maktablarining asosiy turlari: prixod maktabi (ya'ni bir cherkovga qarashli), monastr maktabi va bosh cherkov yoki episkop maktablaridan iborat edi.

Prixod maktablari boshlang'ich maktablari bo'lib, unda o'g'il bolalar o'qir edilar. Ular mahalladagi cherkovlarga qarashli bo'lib, unda ruhoniy yoki uning yordamchisi o'qituvchilik vazifasini bajarardi. Prixod maktablarida bolalar xristian dini asoslari va qoidalarini, diniy ashulalar aytishni, lotin tilida o'qish va yozishni o'rganardi edilar. Ba'zilarida bolalar boshlang'ich hisob ilmini ham o'rganardi edilar.

Monastir maktablari monastir huzuridagi maktablar bo'lgani sababli shu nom bilan atalardi. O'rta asrlar davomida Yevropadagi monastirlar faqat tarki dunyo qilgan monarxlar yashaydigan diniy maussasa bo'lib qolmay, balki ba'zi joylarda ular o'z zamonasiga munosib madaniyat markazi, ma'rifat o'choqi ham edilar. Bunday monastirlarda turli kitoblardan nusxa ko'chirish, kitobxonalar tashkil qilish bilan shug'ullanardi, ba'zi monarxlar ilmiy muammolar ustida ish olib borardi edilar. Monastir maktablarida o'qitish vazifasi uchun maxsus monarxlar tayinlanardi. Monastir maktablarining ko'pida prixod maktabi kabi «**ettita erkin san'at**», ya'ni grammatika, ritorika, dialektika, arifmetika, geometriya, astronomiya, musiqadan dars berilardi.

Monastir maktablari o'z vaqtida ikkiga bo'lina boshladi: «**ichki maktab**»-monastir devori ichida, faqat kelgusi monaxlar uchun; «**tashqi maktab**»-monastir devori tashqarisida, hamma o'qishni istaganlar uchun maktablar tashkil bo'ldi.

Bosh cherkov yoki episkop maktablari markaziy diniy okrugdagi bosh cherkov (sobor)ga qarashli maktablar edi. Bu turdagi maktablarda faqat yer bolalari o'qir edilar va ular ham yuqoridagi kabi ikki turga bo'linib holdi. Shu bilan birga ular sxolastika asosidagi maktablar bo'lib, hayotdan butunlay ajralib qolgan edi. Bu maktablarda intizom qattiq edi: o'quvchilar har bir qilgan ayblari uchun qattiq va shafqatsiz jazolanardi (savlash, och qoldirish va h.k.).

MUHOKAMA

O'rta asrlarda G'arbiy Yevropada xotin-qizlar, ayoniqsa, mehnatkashlarning xotin-qizlari yoppasiga savodsiz edi. Mulkdor feodal va aslzoda tabaqalariga mansub oilalarda tug'ilgan qiz

bolalar xotin-qizlar monastirlari ichida yoki maxsus murabbiylar va oilaga birlashtirilgan ruhoniylar qo'l ostidagi uylarda tarbiya olardilar.

Vaqt o'tishi bilan dunyoviy feodallar muhitida ritsar fazilatiga ega bo'lgan odam ideali vujudga keldi. Bu idealga muvofiq ritsar tajribali, mohir va mard jangchi, krepostnoy dehqonlarga nisbatan qattiqqo'l, shafqatsiz va ayni paytda feodal tabaqasiga mansub kishilarga nisbatan olijanob, nazokatli, odobli, xushmuomalali, vijdonli, fidokor va sodiq odamdir. Ritsar ideali bilan bir vaqtda alohida tarbiya tizimi, ya'ni ritsar tarbiyasi ham maydonga keldi.

XULOSA

G'arbiy Yevropa mamlakatlarida ritsar tarbiyasi XII asrga kelib to'la tarkib topdi va rivojlandi. Ritsar tarbiyasining mazmuni, «**ritsarlarga oid ettita fazilat**»dan tashkil topdi: otida minib yurishni bilish; qilichbozlikni bilish; nayzabozlikni bilish; suza bilish; ov qila bilish; shashka (keyinchalik shaxmat) o'ynashni bilish; she'r to'qish va qo'shiq ayta bilish. Bu fazilatlardan birinchi uchta ritsarga berilmoqi zarur bo'lgan, harbiy tarbiyaga taalluqlidir: ritsar otliq askar, qilich va nayza esa o'sha zamon jangchisining asosiy quroli edi. Suzish va ov qilishni bilish jismoniy chiniqish, chaqqonlilik va bardoshlilikni o'stirish uchun talab qilinardi.

Ana shu yettita fazilatni egallash bilan birga, o'sha davrlarda dvoryanlar jamiyatida qabul qilingan odob va nazokat qoidalarini o'rgatish ham ritsar tarbiyasining mazmuniga kirardi.

REFERENCES

1. Milliy istiqloq g'oyasi: asosiy tushuncha va tamoyillar. T. «O'zbekiston», 2000 yil.
2. A.Zunnunov, A.U.Mahkamov. «Didaktika». T. «Sharq» 2006 yil.
3. A.Avloniy. «Turkiy guliston yoxud axloq», «O'qituvchi» nashriyoti., T. 1993 yil.
4. Abu Nasr Forobiy. «Fozil odamlar shahri» «A.Qodiriy» nashriyoti. T. 1993 yil.
5. www.ziyounet.uz
6. Юсупова Ф. СТАТЬЯ 40 КОНСТИТУЦИИ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН КАК ГАРАНТИЯ РЕПРОДУКТИВНЫХ ПРАВ ГРАЖДАН //Review of law sciences. – 2020. – Т. 3. – №. Спецвыпуск. – С. 60-65.
7. ТЕЛЕМЕДИЦИНСКИХ, ИСТОРИЯ РАЗВИТИИ И ПРИМЕНЕНИИ, and ТЕХНОЛОГИЙ В. РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН. "GOSPODARKA I INNOWACJE."